

شورای عالی حوزه علمیه قم

مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران

مدرسه ی علمیه الزهرا (سلام الله علیها) شهرستان اردبیل

عنوان:

تبیین جایگاه ولایت فقیه در جمهوری اسلامی ایران

پژوهشگر:

سارا سراج امانی

چکیده

ولایت اگرچه در مرتبه نخست، متعلق به خداوند است و سپس به رسول خدا و امامان معصوم (علیهم السلام) داده شده است، اما در مراتب بعدی، به وارثان واجد شرایط رهبری انتقال یافته و از این طریق، استمرار می‌یابد.

ولایت از جهتی به تکوینی و تشریعی قابل تقسیم است. در این تقسیم بندی ولایت فقیه از اقسام ولایت تشریعی به حساب می‌آید.

دلایل لزوم ولایت فقیه در عصر غیبت به وسیله ادله آیات از جمله سوره مائده آیه ۵۵ قابل استناد می‌باشد که در این آیه سخن از ولایت به معنی رهبری و تصرف می‌باشد. و یار و یاور بودن را یکی از شئون ولایت مطلقه بیان می‌دارد. و نیز سنت از جمله مشهورترین آنها مقبوله عمر بن حنظله می‌باشد. و همچنین براهین عقلی از جمله دیدگاه امام خمینی بر ولایت مطلقه فقیه این است که ولایت فقیه امر بدیهی است و تصور آن موجب تصدیق آن می‌شود. و قیام برای تشکیل حکومت اسلامی بر فقها واجب کفایی است. و هم چنین اقوال فقها از جمله شیخ مفید که معتقد است اجرای حدود و احکام اسلام وظیفه سلطان است که امامان این امر را به فقهای شیعه تفویض کرده اند تا در صورت امکان مسؤولیت آن را بر عهده گیرند.

شیوه تعیین رهبر در قانون اساسی، با دارا بودن شرایط و صفات رهبری (بینش دینی، عدالت و تقوی) شرایط و صفات سیاسی (آگاهی به زمان، تدبیر شجاعت، مدیریت و قدرت) اتخاذ می‌شود. و کیفیت کشف رهبری توسط مجلس خبرگان با رویکرد کشف و تصدیق مصداق ولی فقیه است؛ نه انشاء یا جعل و نصب ولی فقیه.

ولایت انتصابی ولی فقیه به مشروعیت اهل بیت باور دارد و نقش مردم را در حد مقبولیت و فعلیت رساندن ولایت فقیه، ارزشمند می‌داند. و مردم با قبول ولایت فقیه، تمامی اختیارات خویش را به او تفویض می‌کنند.

وظایف و اختیارات رهبر شامل (وظایف رهبر مربوط به کل نظام، نسبت به قوای سه گانه، نسبت به سایر نهادهای قانونی، نسبت به نهادهای نظام و امور شرعی) می‌باشد.

ولایت مطلقه فقیه، اختیارات گسترده و در عین حال ضروری رهبری در چهارچوب معیارهای دینی و قانونی است که برای تأمین سعادت و امنیت مردم جامعه و اجرای امور عمومی کشور لازم و ضروری است.

کلید واژه‌ها : ولایت، ولی فقیه، حاکم اسلامی، قانون اساسی، ولایت مطلقه.

مقدمه

امروزه الگوی نظام حکومتی اسلام در پرتو اصل ولایت فقیه، عموماً در جهان بشری و خصوصاً در عالم سیاست شکل گرفته و نشانی کامل از استقلال، آزادی، پویایی طریقت کمال انسان‌ها را در خود دارد؛ شایسته است که امت بزرگ اسلام آن را با دقت و درستی بیابد تا ضمن به تحقق رساندن آن در جامعه به عنوان ملت مسلمان، الگوی زیبای اسلامی را به جهان بشری معرفی و از این طریق، زمینه ساز حکومت جهانی شمس ولایت و سپهر امامت یعنی حضرت خاتم الاوصیا؛ مهدی موعود (عج الله تعالی فرجه الشریف) باشند.

پس از گذشت دو دهه از پیروزی انقلاب اسلامی و حاکمیت اسلام و نظام ولایت فقیه در کشور عزیزمان ایران، دشمنان قسم خورده کشور ما به درستی دریافته اند رمز استواری، استقلال و سربلندی این کشور پای بندی به دین و ولایت فقیه است، با ترفندهای گوناگون فرهنگی سعی در تضعیف اعتقاد و تشکیک در باورها، اصول و ارزش‌های دینی و اسلامی جامعه دارند. و به عنوان یکی از اهداف راهبردی خود، تضعیف «ولایت فقیه» را نشانه رفته اند .

اسلام حکومت ولی عادل را به عنوان عاملی سعادت بخش و وحدت آفرین تشریع کرده، و آن را برای «تمام مسلمین» می‌خواهد. واقعیت‌ها گواهی می‌دهد در هیچ نقطه‌ای از دنیا، حکومتی اسلامی با زیر ساخت‌های دینی به چشم نمی‌خورد و تنها، نظام جمهوری اسلامی ایران است که منطبق با نظریه دینی حکومت شکل گرفته است. این نظام برخوردار از پشتوانه بسیار محکم مردمی و سرمایه عظیم بیعت امت با رهبر می‌باشد.

معنای لغوی ولایت

«ولایت» از ماده «و ل ی» است و «و ل ی» بر وزن (فَلَسَ) به حصول دو چیز یا بیشتر در کنار هم بدون آن که بین آنها چیزی دیگر فاصله شود، گفته می‌شود.^۱

ولی به معنای فاعل از وَلِيَّه، کسی را گویند که به کار دیگری قیام کند و هر کس کار دیگری را به عهده گرفت، ولی اوست.^۲ در لغت نامه عمید ولایت به معنای فرمان روایی، پادشاهی، حکومت و امارت و نیز به معنای دوستداری، قرابت و خویشی آمده است.^۳

معنای اصطلاحی ولایت در فقه

در اصطلاح، ولایت به معنای سرپرستی و سلطه داشتن بر فرد یا افراد معین می‌باشد. در مصطلح فقها ولایت به کسر واو، سلطه بر غیر به حکم عقل یا شرع، در بدن یا مال و یا هر دو می‌باشد.^۴ ولایت در علم فقه با تعبیر مختلفی به کار برده می‌شود؛ هم چون جواز تصرف، تصرف در امر و نهی، تصرف در اموال و انفس، تصرف و حاکمیت بر شخص یا کار دیگری، احق و اولی به تصرف می‌باشد.^۵

معنای اصطلاحی ولایت در کلام

در علم کلام، ولایت به معنای امامت و رهبری اجتماعی و تاریخی طرح می‌شود. از دیدگاه کلام، ولایت یک مسئله‌ی اعتقادی است که پس از رحلت پیامبر (صلی الله علیه و آله)، جریان امامت و رهبری، هم چنان تداوم یافته و وظیفه خطیر سرپرستی امور مسلمین، برعهده‌ی ائمه معصومین (علیه السلام) و نواب آنان قرار گرفته است.^۶

^۱ - حسین، راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، بیروت، انتشارات دارالشامیه، ۱۴۱۶ ق، ص ۸۸۵.

^۲ - محمد، ابن المنظور، لسان العرب، بیروت، انتشارات داراحیاء التراث العربی، ج ۱۵، بی تا، ص ۴۰۷.

^۳ - حسن، عمید، فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۰، ص ۱۰۷۵.

^۴ - غلامحسن، مقیمی، مشروطیت، جمهوریت، اسلامیت، قم، انتشارات نشر و پژوهش معناگرا، ۱۳۸۵، ص ۴۵.

^۵ - علی اصغر، نصرتی، نظام سیاسی اسلام، قم، نشر هاجر، ۱۳۹۰، ص ۲۲۵.

^۶ - علی اصغر، نصرتی، همان کتاب، ص ۲۲۵.

فقیه در اصطلاح فقهی

منظور از فقیه، در بحث ولایت فقیه، مجتهد جامع الشرایط است، نه هر کس که فقه خوانده باشد. فقیه جامع الشرایط باید سه ویژگی داشته باشد: اجتهاد مطلق (بتواند مسائل جدید و مستحدثه مسلمانان را حل کند و آن‌ها را با اصول و فروع دین تطبیق دهد)، عدالت و قدرت مدیریت و استعداد رهبری داشته باشد.^۱

ماهیت ولایت فقیه

ولایت اگرچه در مرتبه نخست، متعلق به خداوند است و سپس به رسول خدا و امامان معصوم (علیهم السلام) داده شده است، اما در مراتب بعدی، به وارثان واجد شرایط رهبری انتقال یافته و از این طریق، استمرار می‌یابد.

ولایت فقیه نظریه‌ای در فقه شیعه است که نظام سیاسی مشروع در دوران غیبت امام معصوم (علیهم السلام) را بیان می‌کند و نظام جمهوری اسلامی ایران بر اساس این نظریه تأسیس شده است. در نظریه ولایت سیاسی فقیه که بیش از همه توسط امام خمینی (رحمة الله) مطرح و تشریح شده، این ولایت تقریباً به تمام امور مربوط به امام معصوم گسترش پیدا می‌کند.^۲

ولایت اگرچه از اصول دین نیست ولی از آن‌ها جدا هم نیست. وظایفی که در مسئله‌ی امامت برای حکومت دینی و تدبیر اجتماعی جامعه‌ی دینی بر شمرده می‌شود، در گفتمان ولایت فقیه نیز مورد توجه هست و اگر چه ولایت فقیه در ردیف فروع دین هم قرار نمی‌گیرد، ولی مقدم بر آن‌ها است. حدیث امام باقر (علیه السلام) بر این گفته صحت می‌گذارد.^۳ «بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: عَلَى الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالصَّوْمِ وَالْحَجِّ وَالْوَلَايَةِ... وَ لَمْ يُنَادَ بِشَيْءٍ كَمَا نُوْدِي بِالْوَلَايَةِ»^۴ امام (علیه السلام) می‌فرماید: اسلام بر پنج پایه بنا شده

^۱ - عبدالله، جوادی آملی، ولایت فقیه ولایت فقاها و عدالت، قم، انتشارات اسراء، ۱۳۸۵، ص ۱۳۶.

^۲ - داوود، فیرحی، نظام سیاسی و دولت در اسلام، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۲، ص ۲۰۴.

^۳ - مصطفی، جعفر پیشه، پرسش و پاسخ دزمینه ی ولایت فقیه، قم، انتشارات دبیرخانه مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۸۰، ص ۲۷.

^۴ - محمد باقر، مجلسی، بحار الانوار، ج ۶۸، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۲، باب ۲۷، حدیث ۱.

نتیجه گیری

- ۱- مدیریت ولایت فقیه؛ مدیریتی بر جامعه اسلامی است که به منظور اجرای احکام و تحقق ارزش‌های دینی و شکوفا ساختن استعدادهای افراد و رساندن آنان به کمال و تعالی در خور خویش صورت می‌گیرد.
- ۲- در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، رهبری به‌عنوان رئیس کشور بر همه شئون، نظارت و اشراف همه جانبه تشریعی، قضایی و اجرایی دارد و تمام قوا و نهادهای دیگر حکومت به نوعی مشروعیت خود را از این نهاد می‌گیرند.
- ۳- ولایت مطلقه فقیه، اختیارات گسترده و در عین حال ضروری رهبری در چهارچوب معیارهای دینی و قانونی است که برای تأمین سعادت و امنیت مردم جامعه و اجرای امور عمومی کشور لازم و ضروری است.
- ۴- نقش حیاتی رهبر در جلوگیری از انحرافات، حفظ وحدت، اجرای احکام دینی و تصمیم‌گیری در مورد مشکلات کلان و سرنوشت ساز امری غیر قابل انکار است.

راهکارها و پیشنهادات

۱- برای فرهنگ سازی پیرامون ولایت فقیه در میان جوانان و محیط دانشگاه‌ها باید ابعاد این نظریه را به صورت کامل شناخت، و نسبت به مبانی شرعی، کارکردها و تاثیرات ارزشمندی که این نظریه در تکامل جامعه و تامین سعادت مادی و معنوی انسان دارد، آگاهی کسب کرد و این آگاهی را با زیبا ترین روش‌ها انتقال داد.

۲- تبیین و تدوین استراتژی بلند مدت برای رشد و بالندگی جوانان، در این فرایند باید نقش والدین، همسالان، مربیان، ... به گونه ای تعریف شود که هیچ کدام نقض یا خنثی کننده رفتار و عملکرد دیگری نباشد بلکه باید مکمل و منجر به تکامل او شود.

۳- تقویت باورهای دینی جوانان از طریق دستگاه‌هایی که متولی فرهنگ عمومی جامعه هستند اعم از صدا و سیما، سازمان و دفاتر تبلیغات اسلامی، حوزه های علمیه، می بایست رسالت خویش را در تقویت باورهای دینی جوانان به کار گیرند.

۴- ارتقای بصیرت و توانمندی تحلیلی دانشجویان و دانش‌آموزان نسبت به نقش مدیریت راهبردی ولایت فقیه در کار امدی جمهوری اسلامی و مقایسه آن با مدیریت رهبران دوران ستم شاهی و دیگر کشورها.

فهرست منابع

منابع و مأخذ فارسی

الف) کتب

*قران کریم

*نهج البلاغه

- ۱- اکرم عارفی، محمد، اندیشه سیاسی آیت الله خویی، قم، انتشارات بوستان کتاب، ۱۳۷۴.
- ۲- جمعی از نویسندگان، دفتر فرهنگی فخر الائمه (علیهم السلام)، چیستی ولایت فقیه، چاپ اول، انتشارات اسوه، ۱۳۸۸.
- ۳- جعفر پیشه، مصطفی، پرسش و پاسخ در زمینه ولایت فقیه، قم، انتشارات دبیرخانه مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۸۰.
- ۴- جوادی آملی، عبدالله، ولایت فقیه، ولایت؛ فقهت و عدالت، قم، انتشارات اسراء، ۱۳۸۵.
- ۵- ذوعلم، علی، نگاهی به مبانی قرآنی ولایت فقیه، بی جا، انتشارات فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، ۱۳۸۸.
- ۶- رجالی تهرانی، علیرضا، ولایت فقیه در عصر غیبت، قم، انتشارات نبوغ، ۱۳۷۹.
- ۷- صفار، محمد جواد، آشنایی با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات استادی، ۱۳۸۹.
- ۸- طاهری، حبیب الله، تحقیقی پیرامون ولایت فقیه، قم، انتشارات اسلامی، ۱۳۷۷.
- ۹- عزیزی، حسین، اندیشه اسلامی، جلد ۲، تهران، انتشارات نشر معارف، ۱۳۸۵.
- ۱۰- علیمحمدی، حجت الله، سیر تحول اندیشه ولایت فقیه در فقه سیاسی شیعه، چاپ اول، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷.
- ۱۱- عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۰.
- ۱۲- فیرحی، داوود، نظام سیاسی و دولت در اسلام، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۲.

- ۱۳- فوزی، یحیی، اندیشه سیاسی/امام خمینی، قم، انتشارات معارف، ۱۳۸۴.
- ۱۴- قاضی زاده، کاظم، اندیشه های فقهی سیاسی امام خمینی، چاپ اول، تهران، انتشارات مرکز تحقیقات استراتژیک ریاست جمهوری، ۱۳۷۷.
- ۱۵- مدنی، جلال الدین، حقوق اساسی، تهران، انتشارات سروش، ۳ جلد، ۱۳۶۵.
- ۱۶- مشایخی، قدرت الله، حسب به با نظارت مرسلات اجرای قانون، تهران، انتشارات مؤسسه الرضا، ۱۳۷۶.
- ۱۷- مصباح یزدی، محمد تقی، حقوق و سیاست در قرآن، چاپ چهارم، قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، ۱۳۹۲.
- ۱۸- مقیمی، غلامحسین، مشروطیت، جمهوریت، اسلامیت، قم، انتشارات نشر و پژوهش معناگرا، ۱۳۸۵.
- ۱۹- مظاهری، حسین، نکاتی پیرامون ولایت فقیه و حکومت دینی، اصفهان، انتشارات حوزه علمی، ۱۳۷۷.
- ۲۰- منصور، جهانگیر، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات دوران، ۱۳۹۰.
- ۲۱- موسوی خمینی، روح الله، کتاب البیع، جلد ۲، چاپ چهارم، قم، انتشارات اسماعیلیان، ۱۴۱۰ق.
- ۲۲- _____، صحیفه امام، ج ۲۰-۱۰، قم، انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۸.
- ۲۳- _____، شئون و اختیارات ولی فقیه، ترجمه (اداره کل مراکز و روابط فرهنگی)، تهران، انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۰.
- ۲۴- _____، ولایت فقیه، قم، انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره)، ۱۳۷۴.
- ۲۵- نصرتی، علی اصغر، نظام سیاسی اسلام، قم، نشر هاجر، ۱۳۹۰.
- ۲۶- نصری، محسن، ولایت و خبرگان ملت، اصفهان، انتشارات حدیث راه عشق، ۱۳۸۵.

۲۷- واعظی، احمد، حکومت اسلامی؛ تأملی در اندیشه سیاسی اسلام، قم، انتشارات اسراء، ۱۳۷۸.

منابع و مأخذ عربی

۱- ابن المنظور، محمد، لسان العرب، جلد ۱۵- ۱۱، بیروت، انتشارات دار احیاء التراث العربی، بی تا.

۲- حلی، محمد بن منصور بن احمد ابن ادريس، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، جلد ۳، چاپ دوم، قم، انتشارات اسلامی، ۱۴۰۹ ق.

۳- راغب اصفهانی، حسین، مفردات الفاظ القرآن، بیروت، انتشارات دارالشامیه، ۱۴۱۶ ق.

۴- صدوق، محمد بن علی بن حسین، من لا یحضره الفقیه، تحقیق (علی اکبر غفاری)، ۴ جلد، چاپ دوم، قم، انتشارات اسلامی، ۱۴۰۴ ق.

۵- طباطبایی، محمد حسین، المیزان، مترجم: (سید محمد باقر موسوی همدانی)، ج ۱۷، چاپ ۳۳، قم، انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۹۲.

۶- محمد حسین، طباطبایی بروجردی، البدر الزاهر، تقریرات مباحث آیت الله بروجردی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه، ۱۳۷۴.

۶- عاملی جبعی، زین الدین علی بن احمد، مسالک الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام، جلد ۱، چاپ جدید، قم، انتشارات مؤسسه‌ی معارف اسلامی، ۱۴۱۶ ق.

۷- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تحقیق (علی اکبر غفاری)، ۸ جلد، چاپ پنجم، تهران، انتشارات دارالکتاب، ۱۳۱۸ ق.

۸- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۶۸، تهران، انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۲.

۹- نراقی، احمد، عوائد الایام، چاپ سوم، قم، انتشارات مکتبه بصیرتی، ۱۴۰۹ ق.